УДК 342.922
С.О. КУЗНІЧЕНКО, канд. юрид. наук, доц., Кримський юридичний інститут Харківського національного університету внутрішніх справ

ФЕНОМЕН ПРАВОВОГО РЕЖИМУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ

Ключові слова: *правовий режим, адміністративне право*

Останнім часом в правових дослідженнях все більше використовується поняття феномену [1, 2]. Феномен - це термін грецького походження (phainomenon) – явище, що надано нам в досвіді чуттєвого пізнання, в відмінності від ноумена, явища, що постигається розумом і складає сутність феномену [3, с.477]. «В історії філософії поняття «феномен» інтерпретується залежно від тлумачення людського досвіду: а) як прояв і вираження сутності чи ідеї; б) як пізнавана дійсність – мир явищ (феноменів), які упорядковуються науковими методами і апріорними схемами трансцендентального суб'єкта; в) як суб'єктивні переживання, комбінації відчуттів, психічні асоціації, до яких зводиться досвід і вся реальність» [2, с.22].

Учення про феномени ми зустрічаємо і в давньогрецькій філософії, і в працях Канта, Гегеля, Ніцше, Шопенгауєра, Брентано, Штумпфа, Гартмана, Ітардена, Локка, Берклі, Юма. Але найбільш розроблену концепцію феноменології представив науці німецький філософ Едмунд Гуссерль. Завдяки цьому філософу феноменологія стала одним із ведучих напрямків в філософії XX сторіччя і мала великий вплив на подальший розвиток філософії. Концепція свідомості і світу будується Гуссерлем на основі поняття інтенціональності (направленості свідомості на об'єкт). За його концепцією феномен ототожнюється з явищем, сутністю та самим буттям об'єкту [4, с.336].

В феноменологічному описанні об'єкту проявляється властивість емерджентності, тобто сума описань окремих ознак або частин об'єкту не є адекватним описанню ознак самої речі, а є чимось більшим за ту суму, самостійним і майже вільним від цих частин. Феноменами є майже все, що створено людством, яке знаходиться в свідомості особистості. Всі правові явища є феноменами бо мають антропогенну природу.

Особливо яскраво феноменологічна концепція починає відігравати при описі такого правового явища, як правовий режим. І особлива методологічна ознака цього полягає в тому, що ключовим елементом і в одному і в другому є об'єкт, біля якого і будується відповідна філософська чи правова конструкція. Серед правових феноменів можна виділити: систему права, галузі права, правові інститути, догми права, правові принципи, правовідносини, норми права та інші категорії правової науки.

В юридичної науці останнім часом все частіше використовуються складні юридичні конструкції, що пов'язано з розвитком правової науки. Однією з таких конструкції і є правовий режим, феномен якого ми розглядаємо. Правовий режим є багатошаровим правовим явищем, яке чіпляє різні пласти правової матерії, що суттєво ускладнює його аналіз. Більше всього досліджень спеціальних правових режимів проводиться вченими адміністративістами. Навіть етимологічно «режим» походить від французького «regime» – порядок (упорядковувати) та латинського – «regimen» – управління.

В тлумачних словниках режим має три основних змісти:

1) система правил, заходів, методів для досягнення тієї або іншої мети;

2) уставлений порядок життєдіяльності;

3) умови діяльності [5, с.433; 6, с.586].

Усі три змісти віддзеркалені в розумінні правового режиму. Умовою в даному випадку є відповідний об'єкт. Системою правил є система відповідних норм права, а порядок - це процес реалізації цих норм (або сукупність процедурно-процесуальних форм).

Правовий режим це, безумовно, правова форма, але це зовнішня правова форма. Різниці між зовнішньою і внутрішньою правови-

ми формами полягають у тому, що внутрішня - це зв'язок між елементами самого права, а зовнішня - зв'язок між правом та не правовими явищами, що потребують юридичної регламентації. Основою правого режиму є відповідний соціальний режим який реально існує в суспільстві.

Виходячи з роздумів багатьох вчених, можна дійти висновку, що правовий режим і правовий статус є парними правовими категоріями. В першому випадку ми всі правові явища пов'язуємо з об'єктом правовідносин, в другому - з його суб'єктами. Режим установлює межі дозволеної поведінки конкретних суб'єктів чим і формує їх правовий статус; режим виникає лише в зонах так званого інтенсивного правого регулювання, коли законодавець приділяє особливу увагу конкретному об'єкту правовідносин.

В ідеалі можна уявити правовий режим кожного об'єкту правовідносин, до того ж, якщо розглядати сукупність усіх правових режимів як і всіх правових статусів, то можна дійти висновку, що це дві різнобічні сукупності, але кожна окремо є правом в об'єктивному розумінні. Якщо подивитися на кількісні показники використання терміну «режим» в праві, то можна відстежити певну динаміку. За період із післявоєнних часів до 1991 року автору вдалося знайти біля 10 правових актів, де вживався цей термін; у 1992 році вже в 10 нормативно-правових актах використано зазначений термін, і кожен рік збільшується кількість нормативно-правових актів, де цей термін вживається. Так, у 2005 році його вжито більше ніж в 200 нормативно-правових актах, що мають реєстрацію в Міністерстві юстиції України.

Одним із перших в радянській науці детально досліджувати феномен правого режиму розпочав С.С. Алексєєв, який звернув увагу на глибинну правову природу цього явища. В загальному уявленні під правовим режимом він розумів порядок регулювання, що виражений в комплексі правових засобів, які характеризуються особливим угрупуванням взаємодіючих між собою дозволів, заборон і позитивних зобов'язань, до того ж таких, що створюють особливий напрямок регулювання [7, с.185].

Поєднання та пріоритет загальних дозволів заборон і позитивних зобов'язань в змісті правового режиму, на нашу думку, повинно відповідати принципам об'єктивності та доцільності цілі, на яких і має будуватися правовий режим. С.С. Алексєєв дійшов висновку що первинними режимами є загально-дозвільний режим та загально-забороняючий режим. Також С.С. Алексєєву належіть ідея щодо наявності режиму галузі права як сукупності відповідних правових засобів регулювання, що обумовлюють особливий напрямок регулювання правовідносин, які входять в предмет правого регулювання відповідної галузі. Поняття режиму «несе в собі основні смислові відтінки цього слова, у тому числі і те, що правовий режим виражає ступень жорсткості правового регулювання, наявність відомих обмежень або пільг, рівень активності суб'єктів що є допустимим, межі їх правової самостійності» [7, с.186].

Розвиваючі ідеї С.С. Алексєєва, ми дійшли висновку, що первинні викреслені ним поняття режиму загальних дозволів та загальних заборон лежать в основі поділу права на публічне та приватне. І взагалі, режимний підхід є дуже важливим у процесі систематизації норм права, що явно має місце в адміністративному праві, де закони, що встановлюють той чи інший правовий режим є осередками систематизації відповідних норм навколо певного об'єкту.

В науці вже склався підхід щодо поділу правових режимів на первинні (загально-забороняючи та загально-дозволяючи режими й режими галузей права) та вторинні, або спеціальні режими (режим конкретних об'єктів) [7, с.187]. На нашу думку, не можна ставити в один ряд галузевий правовий режим та спеціальний правовий режим, оскільки це правові феномени різного рівня правового усвідомлення.

Сьогодні можна відокремити такі основні ознаки спеціальних (вторинних) правових режимів:

- закріплюються в нормативно-правових актах;
- забезпечуються та охороняються держа-

вою;

- специфічним образом регламентують конкретні галузі суспільних відносин, відокремлюючи конкретні види діяльності що пов'язана з особливо значимими об'єктами правового регулювання;

- представляє собою особливий порядок правового регулювання, що складається з сукупності юридичних засобів (дозволів, заборон, позитивних зобов'язань, та нетипових правових приписів (презумпції, фікції, дефініції та ін.) й характеризується визначеним їх угрупуванням, що задає певний напрямок регулювання;

- є сукупністю матеріальних і процедурно-процесуальних норм;

- має чітко визначену мету регулювання;

- створює конкретну ступінь сприятливості чи несприятливості (сукупність обмежень та пільг) для задоволення інтересів суб'єктів права.

Щодо класифікації спеціальних правових режимів хотілося би визначити такі їх види:

- закріплені в законах та підзаконних нормативно-правових актах;
- нормативні та договірні;
- постійні та тимчасові;
- режими, де ключову роль відіграє:
- дозвіл;
- заборона;
- позитивне зобов'язання;
- режими що розповсюджують свою дію на всю територію держави та на окремий регіон та ін.

Ще і досі адміністративне право розробляє власні конструкції з постійним озиранням на інші фундаментальні галузі права. На нашу думку, спеціальні правові режими виникли саме з глибини адміністративного права і є його характерною ознакою та здобутком. Б.М. Бахрах наголошує, що майже не існує спеціального правого режиму, який можна зі 100 % гарантією віднести до конкретної галузі права [8, с.415]. Але феномен спеціального адміністративно-правового режиму в даному випадку показує нам такі ситуації, коли матеріальні норми знаходяться в трудовому, екологічному, земельному праві, а процедура адміністративно-правова.

Відповідно з наповненням спеціального правового режиму нормами адміністративно права ми можемо його віднести до спеціального адміністративно-правового режиму. В якості критерію класифікації спеціальних адміністративно-правових режимів, на нашу думку, треба взяти специфіку об'єкта правового регулювання. Такі режими можна поділити на види:

- інформаційні режими;
- режими речовин, що мають особливу суспільну небезпеку;
- режими державної служби;
- митні режими;
- прикордонні режими;
- надзвичайні режими;
- режими окремих видів господарчої діяльності та ін.

До того ж, під час дослідження ми дійшли висновку, що всі об'єкти спеціальних адміністративно-правових режимів пов'язані або з забезпеченням безпеки, або з економічними інтересами держави.

В правовому режимі як ні в якому іншому правовому явищі відзеркалено імперативний характер регулювання суспільних відносин. Цей спеціальний порядок затверджений державою та забезпечений реальними заходами виконання правових приписів. Спеціальні правові режими надають публічно-правовий окрас юридичній матерії; режимне регулювання нас ще раз наштовхує на питання первинності та вторинності імперативності й диспозитивності в праві. Відносно цього хотілося би підкреслити ряд особливостей, цікавих на наш погляд. Визнаючи пріоритетність диспозитивності в праві, що базується на працях філософів нового часу, наголошуємо, що після передачі владних повноважень від народу до адміністрації та набрання легітимності такого кроку імперативність зрівнюється з диспозитивністю та навіть перевищує її на окремих напрямках правового регулювання.

На даному етапі розвитку юридичної науки в галузях виокремлюються інститути, що переживають різкий розвиток. Із розпадом СРСР виокремилось велика кількість таких інститутів та ще не об'єднаних в інститути

форум права форум права

однорідних норм, які повинні були розвиватися для нормального існування суспільства в новітніх умовах. У праві сталося явище, яке можна порівняти з розривом біметалевої спайки, коли два спаяних метала по-різному нагріваються, і при досягненні певної температури настає розрив цієї спайки. Так і в нашому випадку, окремі інститути або навіть окремі сукупності норм, що різко відірвалися від галузі, обростають специфічними особливостями та набувають комплексних ознак. Саме феномен правового режиму дозволяє по-новому дослідити ці комплексні явища в праві, говорити про новий режимний підхід і про іншу систематизацію права.

Сьогодні правовий режим став самодостатньою правовою конструкцією, і після проведення ряду фундаментальних досліджень, які складають основу теорії правового режиму [7-11], можна говорити про те, що його розвиток тепер зумовлений, перш за все, власними внутрішніми закономірностями і слабо залежить від зовнішнього впливу інших соціально-правових явищ. Сьогодні правовий режим є самостійною правовою конструкцією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бельский К.С. Феноменология административного права. –Смоленск: Изд-во СГУ, 1995. –143 с.

2. Колпаков В.К. Адміністративно-деліктний правовий феномен: Монографія. – Київ: Вид-во «Юрінком Інтер», 2004. –528 с.

3. Философский энциклопедический словарь. –М.: ИНФРА-М, 2000. –576 с.

4. Краткий философский словарь /Под ред. А.П. Алексеева. –М.: «Проспект», 1997. –400 с.

5. Словарь иностранных слов. -М.: Рус. яз., 1989. –624 с.

6. Ожегов С.И. Словарь русского языка: Ок. 57000 слов /Под ред. Н.Ю. Шведовой. – М.: Рус. яз., 1987. –797 с.

7. Алексеев С.С. Общие дозволения и общие запреты в советском праве. –М.: Юрид. лит.,1989. –288 с.

8. Бахрах Д.Н. Административное право России: Учебник. –М.: Изд-во НОРМА, 2002. -640 с.

9. Ківалов С.В. Спеціальні адміністративні режими: сутність та правове регулювання // Наук. праці Одеськ. нац. юрид. академії. - 2002. -Т.1. –С.159-170.

10. Бляхман Б.Я. Правовой режим в системе регулирования социальных отношений. –Кемерово: Кузбассвузиздат, 1999. –172 с.

11. Шамсумова Э.Ф. Правовые режимы (теоретический аспект): Дисс… канд. юрид. наук: 12.00.01 /Уральск. юрид. ин-т МВД России. –Екатеринбург, 2001. –210 с.

Кузніченко С.О. Феномен правового режиму в адміністративному праві // Форум права. -2007. -№ 1. –С.109-112 [Електронний ресурс]. –Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2007-1/07ksovap.pdf

Щодо сучасного розуміння феномена правового режиму в галузі адміністративного права на базі існуючих робіт, які розглядають правовий режим, автор будує власну концепцію, дивлячись на дане правове явище крізь призму феномену.

***

Кузниченко С.А. Феномен правового режима в административном праве

Относительно современного понимания феномена правового режима в области административного права на базе существующих работ, рассматривающих правовой режим, автор строит собственную концепцию, смотря на данное правовое явление сквозь призму феномена.

***

Kuznichenko S.A. Phenomenon of a legal regime in administrative law

Concerning modern understanding of a phenomenon of a legal regime in the field of administrative law on the basis of the existing works considering a legal regime, the author builds the own concept, looking on the given legal phenomenon through a prism of a phenomenon.